

Кому пахне земля

Роман Іваничук

Олесі чотирнадцять років. У неї біле личко й волосся пухнасте, як пушок кульбаби. Хо́да жвава й уста усміхнені, як у всіх дітей. Тільки темні очі рідко коли сміються, темні очі терпким соком дорослого терну налиті, бо — сирота.

Сьогодні на уроці Олеся зовсім неуважна. Сьогодні сирітство діткнулось самого її серця. Хто має матір, тому не страшна образа товаришів, у кого немає — найменша кривда холодом діймає душу.

Сусідка Катруся, дочка дядька Павелка, винувато посміхається — за теплу, щиру усмішку всяке зло можна простити. Але Олеся не приймає вибачення.

Голос учительки звучить десь дуже далеко, ближче гомонять свої невтішні думки.

"Твій посаг те, що в школі навчишся. Я тобі не дам нічого", — спливає далекий спогад. Це слова дядька Павелка. Так говорив він рік тому, коли ще жила в нього. Мовчки терпіла, куди піти? За польовою доріжкою, що біжить по баюрах, присіла, наче від втоми, її хата. Вікна дошками забиті.

— Не треба мені вашого посагу, вуйку. Тепер дають собі раду й без нього.

— Дуже ти мудре стало. Може, й без мене собі раду даси.

Ненаситний був Павелко. Відколи організувався в селі колгосп, затаївся від людей, як слимак у шкаралупі. Мало з ким розмовляв. Спекулював поросятами. Іноді можна було побачити, як у придорожніх ровах він жав припорошену траву для корови.

Після похорону Павелкової сестри, Олесиної матері, сусіди прийшли по восьмирічну сироту і здивувалися: не дав Павелко.

— Моєї сестри дитина в мене буде.

Говорили в селі:

— Душа пробудилась у Павелка. А потім зрозуміли: держава платить йому гроші за Олеся.

Олеся підростала, а Павелко почав міркувати над тим, щоб дівчина жила сама. Мав на це свої плани.

...Якось узимку під порогом стайні знайшла Олеся кошеня прибудне, миршаве. Пригріла, вигодувала. Воно вслід за дівчинкою ходило, муркотіло вночі під рядом. А навесну, коли молока стало обмаль, сердитий дядько кинув кошеня через огорожу, залявши:

— Ще й тебе годувати, прибудо! Мало нахлібників!

Сказала тоді Олеся, дивлячись на пожовклі дядькові вуса:

— Я сама буду жити.

Глипнув суворо, повів поглядом у куток, де спала Олеся, буркнув:

— Їсти що будеш? — І похмуро чекав відповіді.

— Бульби заробила у вас.

— Ну, то з богом, — прояснів Павелко. — Коли думаєш?

— Ниньки.

Боявся Павелко поганої слави, але радів. Не виганяв же, ніхто не скаже, сама пішла. А тепер і хати не заберуть, і присадибної ділянки додадуть — патронат зберігається.

Катруся засумувала за Олесею. Бігала через дорогу до неї, потай від батька приносила їй поїсти. Іноді ночувала в неї — Олеся громовиці боїться.

Розмовляють під рядном вечорами, поки не поснуть. А найбільше розмов про Олексія Андрійовича. Олеся не любить, коли Катруся перекиривляє високого довгорукого, нового у їхній школі біолога.

— Облиш, Катрусю, — просить.

Олексій Андрійович хороший: погляд у нього добрий, долоні великі, запрацьовані, а говорить, як цікаву книжку читає.

"Людина повинна любити все, що родиться на землі. Хто любить землю, тому вона дає, крім поживи, ще й утіху. Посійте завжди біля грядок пахучий горошок або матіолу. Щоб земля пахла вам удень і вночі. Тоді краще по ній ходити, жити краще".

Він сідає навпочіпки, бере у жмені пухкого ґрунту і заклопотано щось говорить. Його розмов повно між дітьми. Вони також порпаються в землі, вчаться розуміти її.

"Коли збагнеш таємниці природи, вона тобі чудо покаже".

Олеся має на ділянці своє дослідне поле. Тут у неї чисто, як у хаті, тут вона працює з таким завзяттям, як і в себе на городі. В цьому році Олеся вирощує капусту в торф'яних горщечках. Якщо вдасться дослід, на другий рік їй дадуть учнівську ланку в колгоспі. Про це вже говорив якийсь бригадир Никифор. О, тоді про її урожай будуть знати всі! Крім того, вона проводить експеримент на трьох стеблах капусти: одне поливає міцним чаєм, друге — марганцем, третє — розведеним мінеральним добривом. Соромиться про це признатись, бо ніхто ж такого не вчить.

Учні розходяться, вона з Олексієм Андрійовичем ще на ділянці. Він розмовляє з нею, як з дорослою. Олесі від цього приємно. Та коли учитель погладить її долонею по голові, сльози чомусь бризнуть з очей пекучі.

А цієї весни не знайшлося сміливих взяти яєчка, щоб виростити курчат для шкільної птахоферми. А Олеся взяла аж дванадцять. Оце недавно й курчатка вилупились: пухнасті, гарненькі такі.

Прибігла до Олексія Андрійовича дуже рада, бо це ж уперше на її господарстві, і просто за руку:

— Ви мусите прийти подивитися.

Прийшов учитель, розпитував про маму. Показала на стіну, звідки двоє молодих людей дивилися з фотографії на чисту кімнату, прибрану руками їхньої донечки. Олексій Андрійович обідав у Олесі. Сам напросився. Не хвалив, тільки дивився на білу дитячу голівку. Потім швидко вийшов з хати.

Катруся усе це бачила у відчинене вікно. Не втерпіла, розповіла. І один з хлопців підійшов сьогодні до Олесі, ехидно спитав:

— Ти й учнів запрошуєш на обіди чи тільки вчителів? Підлиза!..

Спалахнула Олеся, почувся смішок у класі. Глянула на Катрусю, та винувато опустила очі. "Катруся!..."

Гірко стало на серці, сирітство душу обняло. За що насміхаються з неї? Чому Катруся вчинила, як і її батько? Не чула Олеся голосу вчительки. Нічого не чула, крім власних невтішних думок.

Глафіра Петрівна, класний керівник, не бачила Олесі, йдучи нині з учнями на ділянку.

— Як це так? — обурювалася. — Порушення дисципліни не подарую!

Була твердо переконана, що зробить вірно, якщо передасть Олесину ділянку іншому учневі. Не хотіла й слухати, коли Катруся із слізьми на очах переконувала, що Олеся не могла вийти на роботу.

— Захворіла? Хай принесе довідку від лікаря. Інших виправдань немає. Мене також не звільняють від праці без довідки.

Олесі було нудно в хаті. По подвір'ю ходила квочка з курчатами, викликала господиню. На квітнику розрісся бур'ян — скаржилися квіти. Сонце розтуляло пуп'янки картопляного цвіту і заглядало до хати.

Не виходила господиня.

Раптом рипнули двері, світло пшеничним околотом перевалилося через поріг, а за ним хмаринкою — Катруся.

— Ой, а ти чому не пішла на ділянку?

— Зась тобі від мене! — круто одвернулась Олеся. — Не переступай мені більше порога!

Наступного дня Глафіра Петрівна наказала Олесі йти з нею на ділянку. В питаннях дисципліни вона була педантом і ніколи не шкодувала для цього часу. Вчителька читала книжку під яблунею, а Олеся мовчки чистила лопатою доріжки і думала про свою капусту, до якої два дні не навідувалась. Закінчивши роботу, вона побігла на свою ділянку.

— Хто тобі дозволив йти туди? — схопилась Глафіра Петрівна.

— Це моє поле! — наїжачилась Олеся. — Олексій Андрійович закріпив за мною.

— До сьогодні було твоє, але ти вчора не прийшла, і на твоє місце призначили іншу.

Коли постать вчительки зникла за кронами яблунь, Олеся вийшла з-за стіни ярої пшениці і підбігла до своєї капусти. В розпуці й безмежному жалю жмакала хрусткі стеблини. А потім впала на зелень і беззвучно плакала, затискаючи в кулачках зім'яті листочки, вбита своїм власним вчинком.

Тут застав її Олексій Андрійович. Він якраз повертався з колгоспу. Сьогодні він ходив туди не в справі учнівської виробничої бригади, як звичайно, — хотів дізнатися, чому Олеся живе сама. Розмовляв з бригадиром Никифором. Той нічого не бачив у цьому поганого. Ніж у Павелка, то вже хай краще сама. Колгосп пам'ятає про неї. Никифор сам завіз їй картоплі й дров. Героя праці виховують з неї — дівчина землю любить.

І ось що зробив майбутній герой праці! Хто в цьому винен? Олексій Андрійович

зустрівся сьогодні з Глафірою Петрівною. Між ними відбулась друга неприємна розмова. Перша була взимку...

Олексій Андрійович пішов тоді з учнями розвозити гній на шкільні ділянки. Перелякана Глафіра Петрівна побігла до амбулаторії за довідкою про звільнення від фізичної праці. Праця працею, ще б півбіди, а то — гній! Лихо та й годі, на що світ перейшов!

Рада й щаслива зустріла Олексія Андрійовича і, подаючи йому довідку, сказала:

— Я звільнена, шановний бригадире. А ви з поля? Від вас не тхне гноєм?

Нахмурений, він перечитував довідку.

— Бачу, що земля вам не пахне. Гноївкою смердить. Але для мене, наприклад, цей запах приємніший, ніж пахощі парфумів від ледаща.

От і зараз між ними спалахнула суперечка.

— Чому ви без мого відома передали піддослідну ділянку іншому учневі?

— Я мушу налагодити якимось дисципліну.

— А те, що Олеся сирота, ви знаєте?

— Ви так говорите, ніби не я, а ви класний керівник.

— І знаєте, що вже півроку сама живе? І що в цієї дитини ви своїм налагоджуванням дисципліни вбили любов до праці, також знаєте? Що вона знищила на своїй піддослідній ділянці городину?

Глафіра Петрівна спочатку розгубилася, але остання звістка повернула їй войовничий настрій.

— Знищила, кажете? Та за таке зі школи геть! О-о, я сама піду до директора.

Але розмова в директорському кабінеті набрала іншого характеру. Там уже сидів бригадир Никифор.

— Виходить, Павелко й далі бере гроші за патронат.

Директор суворо глянув на Глафіру Петрівну:

— Коли ви останній раз відвідували Олесю?

Мовчала. Замість неї говорив Олексій Андрійович. Розповів про все.

Никифор підвівся.

— Всі ми трохи винуваті. Але ще не пізно. Встановіть сьогодні, відколи Олеся не живе в Павелка. І з доповідною — в сільраду. Ми примусимо шкурника повернути все. Тоді Олесі порося купимо, щоб сало мала до картоплі.

Павелко здував з крісел пил і підсував їх гостям. В кутку біля печі стояла похнюплена Катруся. Учні довідалися про Олесин вчинок раніше від учителів і прийшли до Катрусі. Одні гостро засуджували, інші звинувачували того учня, який назвав Олесю підлизою.

— Це я у всьому винна, — заплакала вона. — Я давно повинна була сказати в школі, що через мого тата Олесю сама живе, а не розповідати всім про той обід. Це від заздрості, що вона все вміє, а я ні, — щиро призналася дівчинка.

Діти загомоніли. Катруся ще сьогодні вибачиться перед Олесею, а завтра вони всім класом підуть до Глафіри Петрівни. Вона, мабуть, нічого не знала, що так суворо

обійшлася з нею.

Але Олесі вдома не було, двері на замку. Це стривожило Катрусю. Вже хотіла йти до школи, щоб розповісти директорові або Олексієві Андрійовичу, — аж ось і вони,

Павелко улесливо посміхався і потирив руки.

— Весні, дивіться, товаришу директор, уже й кінець. Сюди-туди, а час своє знає: біжить, як борзі коні.

Директор повів рукою по лисині.

— Так, весна минає... А Олеся відколи не у вас? — різко змінив тему розмови, дивлячись в Павелкові очі, що раптом втратили милий блиск.

— Не у мене? Як це не в мене? А хто ж їй жерти дає, не до вашого гонору сказавши?

— Я не про це питаю вас. Хочу знати, відколи живе сама.

— Як це вас так дуже болить, то я можу сказати... Ну, від початку квітня... Але ви спитайте, хто дав їй бульби й дров?

Катруся, що весь час насторожено поглядала то на батька, то на гостей, аж підскочила.

— Неправда! — скрикнула. — Від лютого не живе у нас. А картоплю й дрова з колгоспу дали.— Сказала і злякано зіщулилась у кутку.

— Цить, щеня! — гаркнув Павелко й замахнувся на дочку кулаком. — Пробачте на цьому слові, люди. Ви б її потроху лупили в тій школі, бо дуже стало сиромудре.

Директор не відповів. Сказав до Олексія Андрійовича:

— Підемо до неї. А ви, — звернувся до Павелка, — зайдіть сьогодні до сільради.

Біля воріт почули, як закричала Катруся і прожогом вискочила на городи.

Від батькових побоїв легше стало на серці в Катрусі. Вона обійшла городами й заховалася за Олесиною хатою. Чула, як розмовляли директор і Олексій Андрійович.

— Може, в інтернат добиватися?

— Не можна дівчину від землі відривати. Я не радив би. Подивіться тільки на городчик. Це робота працюючих рук.

— А класне керівництво взяли б?

— Багато маю навантажень.

— А все-таки?

— Що ж, спробую... Ну, де вона поділася?

— Розшукати треба негайно.

"Треба розшукати", — тьохнуло в серці Катрусі.

Олеся вирішила піти до тітки на Заріччя. Глафіра Петрівна не любить, товариші назвали підлизою, а свого поганого вчинку не простить собі ніколи. Занесла курчат до школи. Завгосп прийняв їх, похвалив Олесю. Потім зібралась і, замкнувши двері на колодку, пішла.

На царині Олеся зупинилася і поглянула на село. Хоч у пригорщі бери. В долині, понад ставами, — левади, м'які, оксамитові... Покотитись би по них, припасти до землі, як до матері. Школа великими вікнами дивиться, наче говорить: "Невдячна..." І рідна

хата глипає одним вікном з-за Павелкового обійстя: "Тепер ми справжні сироти. І ти, і я..."

Дзвенить раннє літо над ланами, щебече і кличе:

"Вернися, Олесю, вернися до нас!"

Вже темно було, як до Олексія Андрійовича прибігли дівчата-семикласниці з Катрусею.

— Прийшла. Самі бачили.

Олеся недовіжливо підступила, коли вони увійшли до її хати.

"Де ти була? Що ти задумала?" — хотів було спитати Олексій Андрійович, але по змученому обличчю дівчини зрозумів, що вона багато пережила за цей день і питати нічого не треба.

— Ти не дивуйся, Олесю, що я так пізно. Буду, мабуть, у вас класним керівником, ото ж і обходжу своїх учнів перед екзаменами. Де твій учнівський куток?

Олеся спочатку не зрозуміла, чи це серйозно. Дивилася недовіжливо то на подруг, то на вчителя. Погляд її чимраз яснішав, сповнювався радістю.

— Як? А чому ж це?

— Полюбилися ви мені от і все, — розвів руками Олексій Андрійович. — Ви хороші дітки...

Він довго й діловито роздивлявся по кімнаті, переглянув Олесині книжки, потім нахилився до прив'ялого букету бузку на столі.

— Не пахне вже. Ходімо, наламаємо свіжого.

В обличчя вдарило тепле вечірнє повітря, густе від солодкого запаху пшениці та п'яного бузку.

— Чуєте, як пахне земля? — сказав учитель. — Пахощами дихає. Легко тому жити на світі, хто чує її подих, кому вона пахне...

Олеся обвела радісним поглядом дівчат, щаслива усмішка заясніла на її вустах — все погане забулося. Хто сказав, що вона сирота? Вдихнула запашне повітря і притулилась до учителя, як колись давним-давно до матері.